

تحلیل مراسم محرم ایران از منظر هنر مشارکتی-تعاملی؛ نمونه موردی: مراسم شیرخوارگان حسینی و تزئین حجله حضرت قاسم (ع)

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۳/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۴/۲۸

کد مقاله: ۳۶۴۹۲

علی شهبازی^۱، سحر ذکاوت^۲

چکیده

هنر مشارکتی-تعاملی، یکی از هنرهای است که امروزه جایگاه مهمی در میان انواع هنر دارد و به نظر می‌رسد ریشه‌های آن به گذشته بسیار دور برمی‌گردد. همچنین هنرهای آیینی یکی از انواع هنرهای سنتی هستند که در زیرمجموعه هنرهای مشارکتی-تعاملی قرار می‌گیرند. همچنین مراسم ماه محرم در ایران یکی از آیین‌های مهم مذهبی مردم محسوب می‌شود که در کیفیت‌های مختلف و در قالب مراسم گوناگون در سرتاسر ایران برگزار می‌شود. مراسم شیرخوارگان حسینی و تزئین حجله حضرت قاسم (ع) یکی از مهم‌ترین این رسم‌ها است. هدف پژوهش حاضر شناخت مراسم شیرخوارگان حسینی و تزئین حجله حضرت قاسم (ع) در میان مراسم ماه محرم به عنوان هنر مشارکتی-تعاملی و شناسایی مشخصه‌های هنر تعاملی در فرآیند برگزاری این دو مراسم است. پرسش‌های پژوهش نیز عبارتند از: ۱- مشخصه‌های هنر مشارکتی-تعاملی شامل چه مواردی است؟ ۲- چه مواردی مشخصه‌های هنر مشارکتی-تعاملی را در ساختار و فرآیند برگزاری مراسم شیرخوارگان حسینی و حجله‌گردانی نمادین حجله حضرت قاسم (ع)، تشکیل می‌دهند؟ برای پاسخ به پرسش‌ها اطلاعات کتابخانه‌ای و اسنادی با رویکرد توصیفی-تحلیلی مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته و در بررسی مراسم شیرخوارگان حسینی، شهر تهران و در مورد تزئین حجله حضرت قاسم (ع) بندرعباس و بوشهر مورد هدف قرار گرفته است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد در هر دو مراسم شیرخوارگان حسینی و تزئین حجله حضرت قاسم (ع)، مخاطبان و شرکت‌کنندگان مراسم به عنوان مؤلف اثر هنری محسوب می‌شوند و چگونگی فرآیند برگزاری آن به عملکرد مخاطبان و شرکت‌کنندگان وابستگی مستقیمی دارد.

واژگان کلیدی: هنر مشارکتی-تعاملی، محرم در ایران، مراسم شیرخوارگان حسینی، حجله حضرت قاسم (ع).

۱- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، رشته هنر اسلامی، گرایش کتابت و نگارگری، دانشگاه شاهد تهران.

۲- دانشجوی دکتری تخصصی، رشته تاریخ تطبیقی و تحلیلی هنر اسلامی، دانشگاه شاهد، تهران.

حوزه‌های هنری از تنوع و کثرت زیادی برخوردار هستند و امروزه انواعی از هنرها و اقسام مختلفی از تعاریف هنر از سوی صاحب‌نظران و هنرپژوهان مطرح شده است. از این میان می‌توان به هنر مشارکتی- تعاملی اشاره کرد که قدمتی طولانی دارد و می‌توان گفت هنرهای سنتی و آیینی و سنتی، شاید از مثال‌های مهم این نوع هنر می‌باشند. در ایران نیز مراسم ماه محرم و مراسم شیرخوارگان حسینی و تزئین حجله حضرت قاسم (ع) در این ماه از نوع مراسم آیینی، سنتی و به نوعی هنر تعاملی محسوب می‌شوند. هدف پژوهش حاضر به شناخت مراسم شیرخوارگان حسینی و تزئین حجله حضرت قاسم (ع) در میان مراسم ماه محرم به عنوان هنر مشارکتی- تعاملی و شناسایی مشخصه‌های هنر تعاملی در فرآیند برگزاری این دو مراسم اختصاص یافته است و پژوهشگران در پی پاسخ‌گویی به این پرسش‌ها هستند:

۱. مشخصه‌های هنر مشارکتی- تعاملی شامل چه مواردی است؟
۲. چه مواردی مشخصه‌های هنر مشارکتی- تعاملی را در ساختار و فرآیند برگزاری مراسم شیرخوارگان حسینی و حجله‌گردانی نمادین حجله حضرت قاسم (ع)، تشکیل می‌دهند؟

برای پاسخ‌گویی به پرسش‌های پژوهش حاضر، ابتدا تعریف هنر تعاملی و هنر مشارکتی- تعاملی و مشخصه‌های آن اراده شده و سپس به اهمیت ماه محرم در ایران پرداخته شده و بخش بعدی پژوهش نیز به بررسی مراسم شیرخوارگان حسینی در ماه محرم اختصاص یافته است. سپس تزئین حجله حضرت قاسم (ع) و سوگواری مسلمانان برای آن حضرت و حجله‌گردانی نمادین مورد تحلیل قرار گرفته و در نهایت مؤلفه‌های هنر مشارکتی- تعاملی در مراسم شیرخوارگان حسینی و تزئین حجله حضرت قاسم (ع) بررسی شده است.

۲- پیشینه تحقیق

در مورد پیشینه پژوهش باید خاطر نشان کرد موضوعی با عنوان "تحلیل مراسم محرم ایران از منظر هنر مشارکتی- تعاملی (نمونه موردی: مراسم شیرخوارگان حسینی و تزئین حجله حضرت قاسم (ع))" مشاهده نشده است. اما در زمینه تعزیه و هنر تعاملی مقاله‌ای با نام "بررسی تعزیه و هنر اجرا (پرفورمنس آرت) با تأکید بر تعامل با مخاطب" نوشته زهرا رهبرنیا و روشنک داوری (۱۳۹۶) در شماره ۴۹ از نشریه باغ نظر به چاپ رسیده است و در آن به جایگاه مخاطب در تعزیه و ویژگی‌های پرفورمنس پرداخته شده است و نتایج نشان می‌دهد تعزیه با توجه به ویژگی‌های هنر پرفورمنس، قابلیت شرکت و همکاری و دخالت مخاطب را در خود دارد به گونه‌ای که مخاطب با دخالت در فرآیند تعزیه همچون هنر پرفورمنس در فرآیند شکل‌گیری آن نقش مهمی را ایفاء می‌کند. "پژوهشی در تعریف و تحدید انواع هنرهای مشارکتی- تعاملی" مقاله دیگری است که عرفان قادری و محسن مراثی (۱۳۹۳) در دوره ۹ و شماره ۱ از مجله جهانی رسانه به چاپ رسیده است و نتایج پژوهش حاکی از آنست که اصطلاح هنر تعاملی، مشارکتی و یا اینترنتی هر یک دارای تعاریف متمایز و مجزا از هم هستند و هر یک قابل طبقه‌بندی هستند. مقاله دیگر در زمینه هنر تعاملی، "پیوستار زمانی- مکانی باختین در هنر تعاملی جدید (بررسی تطبیقی دو نمونه فرهنگی)" است که حاصل تلاش گیتا مصباح و زهرا رهبرنیا (۱۳۹۰) است و در شماره اول از نشریه مطالعات تطبیقی هنر چاپ شده است. هم‌چنین "هنر تعاملی به مثابه یک متن با اشاره به یکی از آثار تعاملی به نمایش درآمده در بینال ونیز ۲۰۱۱ اثر نورماجین"، پژوهش دیگری است که زهرا رهبرنیا و مریم خیری (۱۳۹۲)، در دوره ۸ و شماره ۱ از مجله جهانی رسانه آن را به چاپ رسانده‌اند و نتیجه بررسی‌ها نشان می‌دهد که در فرآیند تعاملی شدن، انتخاب رسانه، تعامل و مشارکت مخاطبین در خلق اثر، باعث تبدیل اثر به متن هنری و همین‌طور کم‌رنگ شدن هنرمند له عنوان مؤلف شده است. فاطمه پورمند (۱۳۹۶) هم نویسنده دیگری است در شماره ۳ از نشریه مبانی نظری هنرهای تجسمی مقاله "افق بینادهنی هنرمند و مخاطب در هنر تعاملی معاصر (با نگاهی به پروژه تعاملی کتابخانه قلب)" را به چاپ رسانیده و پژوهشگر به این نتایج دست یافته که مخاطب تعامل‌گر در اثر مذکور، به واسطه تغییر آشکاری می‌تواند آگاهانه در تجسم بدنش ایجاد نماید و شکل نهایی اثر را رقم بزند، هم‌تراز با هنرمند در خلق اثر، تعیین‌کننده و مهم است. در اولین همایش بین‌المللی مبانی هنرهای تجسمی ایران با رویکرد محیط زیست در سال ۱۳۹۶ نیز مقاله "تأثیر هنر محیطی بر مخاطب با تأکید بر شیوه تعاملی" نوشته سارا جهانگیری و سید نظام‌الدین امامی فر ارائه شده است و در این پژوهش هم به تعاریفی از هنر تعاملی پرداخته شده است. لازم به ذکر است بعد نوآورانه پژوهش حاضر در تحلیل مراسم محرم ایران از منظر هنر مشارکتی- تعاملی معطوف شده است و نمونه موردی پژوهش یعنی بررسی مراسم شیرخوارگان حسینی و تزئین حجله حضرت قاسم (ع) از حیث تعاملی و مشارکتی بودن فرآیند آن پژوهشی جدید در راستای مطالعات هنر مشارکتی- تعاملی است.

۳- روش تحقیق

پژوهش پیش‌رو با تجزیه و تحلیل کیفی اطلاعات کتابخانه‌ای و داده‌های اسنادی و میدانی و با رویکرد توصیفی- تحلیلی انجام شده است و نمونه‌های پژوهش حاضر شامل تحلیل مراسم شیرخوارگان حسینی و تزئین حجله حضرت قاسم (ع) از منظر هنر

تعاملی است و به بیان دیگر مؤلفه‌ها و ویژگی‌های هنر تعاملی در ساختار مراسم شیرخوارگان حسینی و تزئین حجله حضرت قاسم و برپایی بزرگداشت آن حضرت مورد بررسی قرار گرفته است.

۴- تعریف هنر تعاملی و هنر مشارکتی - تعاملی^۱ و مشخصه‌های آن

هنرهای تعاملی به گونه‌ای از هنر گفته می‌شود که مخاطبان به شیوه‌های مختلف در آن شرکت کرده و از مشارکت و تعامل آن‌ها اثر هنری تولید می‌شود و این فرآیند تا حدود زیادی به عملکردهای مخاطب بستگی دارد. (Paul, 2003: 11) "مشارکت بخشی از ماهیت هنرهای تعاملی است و یگانگی هر یک از محصولات پدید آمده خاصیت آن است." (قوامی، ۱۳۹۶: ۹۹) به بیان دیگر اساس این نوع هنر بر دعوت کردن مخاطب در فرآیند شکل‌گیری اثر است و گونه‌ای خاص از هنر که مبنای آفرینش آن، تعامل و ارتباط میان مخاطب و اثر هنری است. هنر تعاملی با بهره‌گیری از کنش تعامل‌گری مخاطبان به منظور تعبیر نمایشگری و نیز با اصرار بر کنش فعالانه مخاطبان در تغییر این نمایشگری هستی مستقل خود را از گونه‌های مشابه مشخص می‌کند. به نقل از لوپز یک اثر هنری فقط در صورتی تعاملی است که تصور کند کنش‌های کاربران آن است که به پدید آوردن نمایشگری آن کمک می‌کند." (جهانگیری، امامی‌فر، ۱۳۹۶: ۶-۵)

نمودار (۱)، تشریح فرآیند هنری در هنر مشارکتی - تعاملی منبع: (نگارندگان)

کنش فیزیکی و واقعی مخاطبان در هنر تعاملی که منجر به تغییر نمایشگری اثر می‌شود، مهم‌ترین ویژگی این گونه هنر است بر این اساس می‌توان هنر تعاملی را گونه‌ای هنری دانست که در آن مخاطب می‌تواند نمایشگری اثر را تغییر دهد. به دلیل آن که اثر اساساً تعامل‌محور است، دریافت کامل اثر منوط به تعامل با آن و تغییر نمایشگری اثر است. درگیری مخاطب با اثر به صورت فیزیکی و فعالانه و با میانجی‌گری واسطه‌ای رایانه محصور صورت خواهد پذیرفت. (Lopes, 2010: 26) یعنی اگر مخاطب اثر هنری از اثر فاصله بگیرد یا تعامل و دخالت خود را در فرآیند شکل‌گیری اثر هنری قطع نماید و به شکلی بی‌کنش به نظاره آن بنشیند هیچ یک بهره‌ای از اثر نخواهند برد. مخاطبان با تماشای مشارکت در (یا با تعامل در) اثر بر مفهوم و ایده اثر واقف می‌شوند. بنابراین برای آن که اثری در گروه هنرهای مشارکتی-تعاملی طبقه‌بندی شود باید مخاطبانش بتوانند نمایشگری آن را تغییر دهند یا دگرگون نمایند و به این ترتیب فهم کامل اثر حاصل می‌شود. (قادری، مراثی، ۱۳۹۳: ۹۴) نمودار (۱) فرآیند هنر مشارکتی-تعاملی را برای خوانندگان تشریح می‌نماید.

هم‌چنین لازم به ذکر است که انواع مختلفی از هنرهای تعاملی وجود دارد که مهم‌ترین این طبقه‌بندی به نتایج پژوهش قادری و مراثی اختصاص دارد. این پژوهشگران در مقاله "پژوهشی در تعریف و تحدید انواع هنرهای مشارکتی-تعاملی" انواعی از هنرهای مشارکتی - تعاملی را در قالب جدول (۱) ارائه نموده‌اند:

با توجه به اطلاعات جدول (۱) و انواع هنرهای تعاملی می‌توان گفت هنرهای مردمی و هنرهایی که ریشه‌های آیینی و دینی در فرهنگ‌ها و جوامع مختلف دارد از نوع هنرهای مشارکتی هستند. در این پژوهش مراسم محرم ایران از منظر هنر مشارکتی-تعاملی مورد مطالعه قرار گرفته و در محوریت آن به مراسم شیرخوارگان حسینی و تزئین حجله حضرت قاسم (ع) پرداخته شده است.

جدول (۱)، طبقه‌بندی و ویژگی‌های هشت گونه هنر مشارکتی - تعاملی (قادری، مراثی، ۱۳۹۳: ۱۱۲ - ۸۸)

ردیف	گونه هنری	قابلیت مخاطب برای تغییر نمایشگری اثر	نوع کنش	رسانه هنری
۱	مشارکتی	دارد	مشارکت، فیزیکی و فعالانه	رسانه‌های سنتی
	تعریف	"هنری که مخاطب آن بر تغییر یا دگرگونی نمایشگری اثر توانا باشد و معنا و مفهوم اثر را به واسطه همین تغییر نمایشگری دریابد و این ایجاد تغییر در نمایشگری اثر بدون میانجی‌گری واسطه‌ای رایانه-محور صورت گیرد." (قادری، مراثی، ۱۳۹۳: ۹۶)		
۲	سیبرنتیکی ^۲	دارد	مشارکت، فیزیکی و فعالانه	استفاده از تکنولوژی سیبرنتیک
	تعریف	"هنری که مخاطبان بتوانند بر نمایشگری اثر تأثیر بگذارند و آن را تغییر دهند و به واسطه ایجاد این نمایشگری اثر را دریابند و هنرمند با استفاده از حلقه بازخورد سیبرنتیکی این امکان ایجاد تغییر در نمایشگری را به مخاطبان بدهد." (قادری، مراثی، ۱۳۹۳: ۹۷)		
۳	نسبت‌مند ^۳	دارد	مشارکت، فیزیکی و فعالانه	حضور فیزیکی مخاطبان در گالری و ایجاد تعامل میان افراد
	تعریف	"هنری که مخاطبان بتوانند وارد آن شوند و نمایشگری آن را تغییر دهند و مخاطبان به واسطه همین تغییر نمایشگری، با انجام کنش‌های اجتماعی، به فهم کامل اثر دست یابند و این تغییر نمایشگری؛ به واسطه تعامل خود مخاطبان با یکدیگر و نه مخاطب با اثر، حاصل شود." (قادری، مراثی، ۱۳۹۳: ۹۹)		
۴	ماهواره‌ای	دارد	مشارکت، فیزیکی و فعالانه	حضور فیزیکی مخاطبان دور از هم و ایجاد تعامل میان افراد از راه دور
	تعریف	هنری که مخاطبان می‌توانند نمایشگری اثر را تعیین کنند و تغییر دهند و با تکیه بر برقراری یک شبکه از روابط انسانی بدون تبعیض به صورت هم‌زمان و بدون محدودیت جغرافیایی، درک اثر تماماً وابسته به این تغییر نمایشگری است، اما آن کنشی که این تغییر نمایشگری را موجب می‌شود، نه تعامل بلکه ارتباطی بین‌انسانی میان مخاطبان دور از هم است. (قادری، مراثی، ۱۳۹۳: ۱۰۱-۹۹)		
۵	دورباشی ^۴ یا تله‌رباتیک ^۵	دارد	تعامل بی‌کنش	اینترنت/ ربات
	تعریف	"هنری که مخاطبانش بتوانند از طریق شبکه (اینترنت) نمایشگری اثر را تغییر دهند و این تغییر نمایشگری، به واسطه تعامل بی‌کنش مخاطبان با اثر ایجاد شود و با در نظر گرفتن خصلت فردی این گونه هنری، درک کامل اثر منوط به تعامل دیگر مخاطبان نباشد." (قادری، مراثی، ۱۳۹۳: ۱۰۲)		
۶	تله‌ماتیک ^۶	دارد	مشارکت، فیزیکی و فعالانه	همگرایی رایانه و خطوط تلفن
	تعریف	"هنری که مخاطبان آن می‌توانند (و باید) نمایشگری اثر را تغییر دهند و هرگونه درکی از اثر منوط به ایجاد و تغییر نمایشگری اثر است، اما کنش مخاطب برای تغییر نمایشگری اثر را نمی‌توان تعامل نامید." (قادری، مراثی، ۱۳۹۳: ۱۰۴)		
۷	نت ^۷	دارد	تعامل بی‌کنش	اینترنت/ گشت‌زن‌ها
	تعریف	"هنری که نمایشگری آن، خود همان تارنما است که مخاطبان می‌توانند با اتصال به آن، آن را تغییر دهند و از آن‌جا که اساس هنر نت بر قابلیت تعامل مخاطبان استوار است، فهم کامل آن‌ها از اثر نیز وابسته به آن است و کنش مخاطبان در تغییر نمایشگری اثر، تعامل بی‌کنش است." (قادری، مراثی، ۱۳۹۳: ۱۰۵)		
۸	تعاملی	دارد	تعامل فعالانه	رایانه (تعاملی)
	تعریف	"هنری که مخاطبان آن می‌توانند نمایشگری اثر را تغییر دهند و به دلیل آن‌که اثر اساساً تعامل-محور است؛ دریافت کامل اثر منوط به تعامل با آن و تغییر نمایشگری اثر است و درگیری مخاطبان با اثر به صورت فیزیکی و فعالانه و با میانجی‌گری واسطه‌ای رایانه-محور صورت خواهد پذیرفت." (قادری، مراثی، ۱۳۹۳: ۱۰۷)		

۵- محرم در ایران و اهمیت آن

عاشورا حادثه‌ای دینی است که در سال ۶۱ هجری و در ماه محرم به وقوع پیوسته و حضرت امام حسین (ع) و ۷۲ تن از یاران باوفای ایشان به شهادت رسیده‌اند. (منتظرالقامه، کشاورز، ۱۳۹۶: ۳۸) مراسم عزاداری محرم قدمتی طولانی در ایران دارد. نخستین نشانه‌های عزاداری بر شهادی کربلا در میان توابعین دید می‌شود که رنگ و بوی پشیمانی داشته است. (براون، ۱۳۶۳: ۴۴-۴۳) هم‌چنین از نخستین قرون اسلامی، مراسم محرم و عزاداری عاشورا رایج بوده است. (پرغو، غلام‌زاده، ۱۳۹۴: ۳۸) در دوره آل بویه تا زمان روی کار آمدن طغرل سلجوقی، عزاداری‌ها و سوگواری‌های محرم با سیاست‌گذاری‌های معزالدوله در ۳۵۲ ه. ق در بغداد و

بیشتر نقاط ایران به صورت آشکار و رسمی برگزار می‌شد. (ابن اثیر، ۱۳۵۴: ۲۲۵۸) گسترش این گرایش و بازتاب آن را در اشعار شاعرانی چون صاحب ابن عباد (۳۸۶ ه. ق) و ابوبکر خوارزمی (۳۸۳ ه. ق) می‌توان مشاهده نمود. (پرغو، غلامزاده، ۱۳۹۴: ۳۸) در این عهد، مراسم عزاداری به صورت سوگواری دسته جمعی در مکان‌هایی معین و مشخص، دسته‌گردانی و سینه‌زنی اجرا می‌شد. (همایونی، ۱۳۶۸: ۴۸) بعدها با روی کار آمدن صفویان و تثبیت مذهب تشیع در ایران، این مراسم با شکوه هر چه تمام‌تر برگزار می‌شد. (پرغو، غلامزاده، ۱۳۹۴: ۳۸) و از آن پس تا به امروز این مراسم هر ساله در ماه محرم در سرتاسر ایران برگزار می‌شود. مراسمی چون سینه‌زنی، زنجیرزنی، روضه‌خوانی، مراسم شیرخوارگان حسینی و تزئین حجله حضرت قاسم و ... از رسومات مختلفی است که در مناطق مختلف ایران برگزار می‌شود.

۶- مراسم شیرخوارگان حسینی در ماه محرم

همایش شیرخوارگان حسینی آئین سوگواری به یاد کودکانی است که در روز عاشورا به شهادت رسیده‌اند. این مراسم در صبح روز اولین جمعه ماه محرم هر سال در مساجد، حسینیه‌ها و تکایای شهرهای ایران و برخی کشورهای جهان برگزار می‌شود. در این مراسم مادران به همراه کودکان شیرخوار خود با لباس، روسری و پیشانی‌بند به رنگ سبز حضور می‌یابند و شرکت‌کنندگان برای علی اصغر کودک شیرخوار امام حسین(ع) در کربلا به گریه و عزاداری و مرثیه‌سرایی می‌پردازند و گهواره نمادین او را در مجلس می‌گردانند. (<https://fa.wikishia.net>)

تصویر (۲)، مراسم شیرخوارگان حسینی، ایران. منبع: (<https://www.irna.ir>)

تصویر (۱)، مراسم شیرخوارگان حسینی، ایران. منبع: (<https://fa.wikishia.net>)

۷- تزئین حجله حضرت قاسم (ع) و سوگواری مسلمانان برای آن حضرت

تزئین حجله و رقص حجله از مراسم مهم دیگر ماه محرم در ایران است که در برخی مناطق کشور برگزار می‌شود. "رقص حجله تفسیری آیینی از روایت‌های کربلا است. این آیین در مناطقی از بندرعباس، میناب، شمیل و سیاهو اجرا می‌شود. در مراسم تعزیه‌خوانی در سه مجلس شهادت وهب که تازه ازدواج کرده است و در کربلا به شهادت می‌رسد. دوم در شب عاشورا در تعزیه خانبدان قاسم و سوم در روز عاشورا که حضرت قاسم قصد رفتن به میدان را دارد و پس از شهادت، حجله سیاهپوش می‌شود. اما در شب عاشورا بعد از مراسم تعزیه شهادت طفلان زینب (س) و نماز مغرب و عشا مردم حجله را به محلی دورتر از محل برپایی تعزیه یا حسینیه خود می‌برند. مردم حاجتمند طبق سنت سه بار از زیر حجله عبور می‌کنند. نوحه‌هایی در خصوص شب قتل و وداع شهدای کربلا با اهل بیت خوانده می‌شود. در مورد ناکامی قاسم بن حسین (ع) با ساز و دهل چاووش خوانی می‌کنند. در روستاهای اطراف بندرعباس صبح تاسوعا متولیان حسینیه‌ها تابوت‌ها را از حسینیه‌ها بیرون می‌آورند و از شهر خارج می‌کنند و به سمت قدمگاهی می‌برند که به اعتقاد مردم منطقه قدمگاه حضرت علی (ع) است و این گونه به صورت نمادین فرزند (امام حسین (ع)) را به دیار پدر (امام (ع)) می‌برند. آن‌ها که هم‌چون پدرانشان نذر دارند در قدمگاه تابوتی می‌سازند به یاد تابوت‌هایی که قبیله بنی‌اسد با آن شهدا را در صحرای کربلا دفن کردند. از سویی گروهی در حسینیه حجله می‌سازند. حجله یک مکعب مستطیل در ابعاد ۲ متر در یک متر است. در صبح تاسوعا اسکلت حجله غسل داده و شسته می‌شود. با پارچه سفید بر اسکلت کفن می‌پوشانند. بعد از کفن تنه را سیاهپوش می‌کنند. مرحله اصلی آن آرایش و تزئین حجله است. تمامی این مراحل را متولیان و پیشکسوتان انجام می‌دهند. در آماده‌سازی حجله زنان همکاری بیشتری دارند و حجله با تزئین کاملاً بومی و متناسب با فرهنگ منطقه انجام می‌شود. آن‌ها هنر خود را در تزئینات سنتی چون گلابتون‌دوزی و زری‌دوزی برای تزئینات حجله به کار می‌برند تا در این سوگواری سهمی داشته باشند. سمبل‌های زیادی در این مراسم می‌توان یافت که رنگ و بوی مراسم ازدواج سنتی است. ابزارهای خاص آلات موسیقی در این مراسم دگرگون شده و کاربرد سوگواری پیدا می‌کند. آیینه‌کاری و پارچه‌های منقش عجین شدن مراسم محرم با فرهنگ هر منطقه را نشان می‌دهد. اجرای مراسم خانبدان، رخت بران و وصل (حجله) شاهزاده قاسم به صورتی نمادین اجرا می‌شود." (<https://www.chamedanmag.com>) در تصاویر (۳) و (۴) نمونه‌ای از حجله حضرت قاسم و نیز برگزاری مراسم دیده می‌شود:

تصویر (۴)، مراسم حجله گردانی حضرت قاسم (ع)،
بندرعباس. (https://www.chamedanmag.com)

تصویر (۳)، مراسم حجله گردانی حضرت قاسم (ع)،
بندرعباس. منبع: (www.chamedanmag.com)

در بوشهر نیز این مراسم تزئین و رقص حجله حضرت قاسم (ع) رایج است. حجله نمادین حضرت قاسم را با پارچه‌ها و نوارهای رنگی تزئین و چراغانی می‌کنند. این حجله روی دست توسط چهار نفر حمل می‌شود و زنان با دیدن آن کل می‌کشند و گریه و زاری سر می‌دهند. همراهان حجله نوحه حضرت قاسم بن الحسن (ع) می‌خوانند. (http://sook.ir) در تصاویر (۵) و (۶) جزئیاتی از مراسم تزئین حجله حضرت قاسم (ع) ارائه شده است:

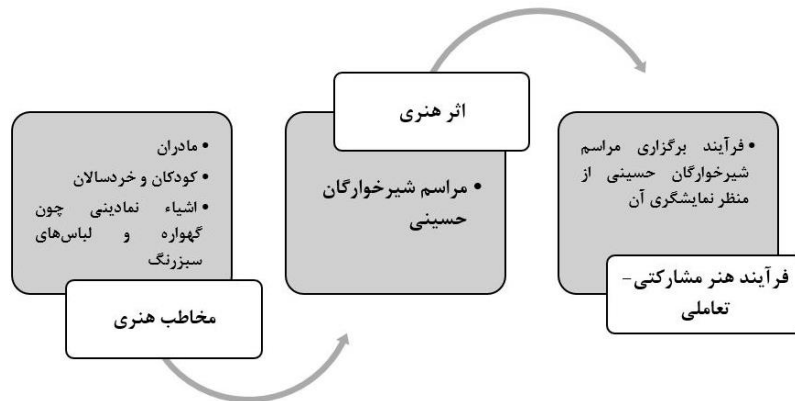
تصویر (۶)، مراسم حجله حضرت قاسم (ع)، بوشهر.
منبع: (http://sook.ir)

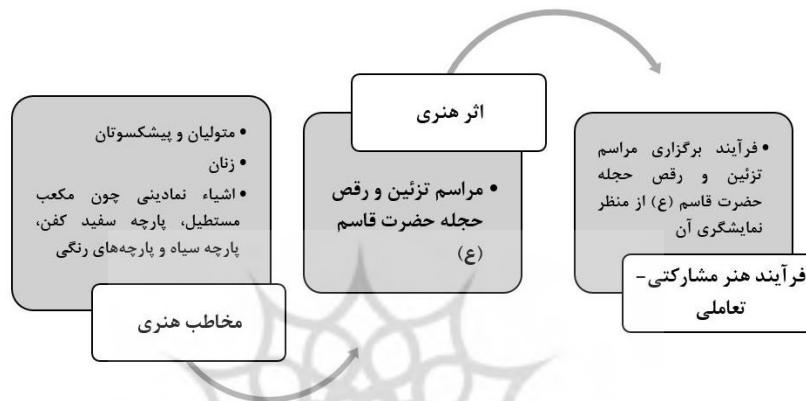
تصویر (۵)، مراسم حجله حضرت قاسم (ع)، بوشهر.
منبع: (http://sook.ir)

۸- تحلیل مؤلفه‌های هنر مشارکتی-تعاملی در مراسم شیرخوارگان حسینی و تزئین حجله حضرت قاسم (ع)

مراسم شیرخوارگان حسینی و رقص و حجله گردانی نمادین حجله حضرت قاسم (ع)، مراسمی آیینی هستند که از نوع هنر تعاملی سنتی محسوب می‌شوند. در واقع در این مراسم‌ها شرکت‌کنندگان در مراسم و عزادارن هم مخاطبان اثر هنری‌اند و هم نقش مؤلف و خلاق اثر هنری را دارند. در مراسم شیرخوارگان حسینی، مادران با استفاده از اشیاء نمادینی چون گهواره و پوشاندن لباس‌های سبزرنگ بر تن کورکان و خردسالان خود فرآیند برگزاری مراسم و شکل‌گیری اثر هنری را آغاز کرده و فراهم می‌کنند و هر ساله این مراسم آیینی اجرا می‌شود و نقش محوری این مراسم را همین مخاطبان ایجاد می‌کنند. در مراسم رقص حجله حضرت قاسم (ع) نیز متولیان و پیشکسوتان حسینی‌ها و مساجد و زنان، با استفاده از اشیاء نمادینی چون مکعب مستطیل، پارچه سفید کفن، پارچه سیاه و پارچه‌های رنگی به طراحی، ساخت و تزئین حجله‌ای نمادین برای حضرت قاسم مبادرت می‌کنند و فرآیند مراسم از همین مرحله آغاز و تا حجله گردانی در میان مردم ادامه می‌یابد. در نمودار (۱) و (۲) جزئیات فرآیند این مراسم از حیث مفهوم هنر تعاملی، توصیف و ارائه شده است:

نمودار (۲)، تشریح فرآیند هنری در هنر مشارکتی - تعاملی مراسم شیرخوارگان حسینی منبع: (نگارندگان)

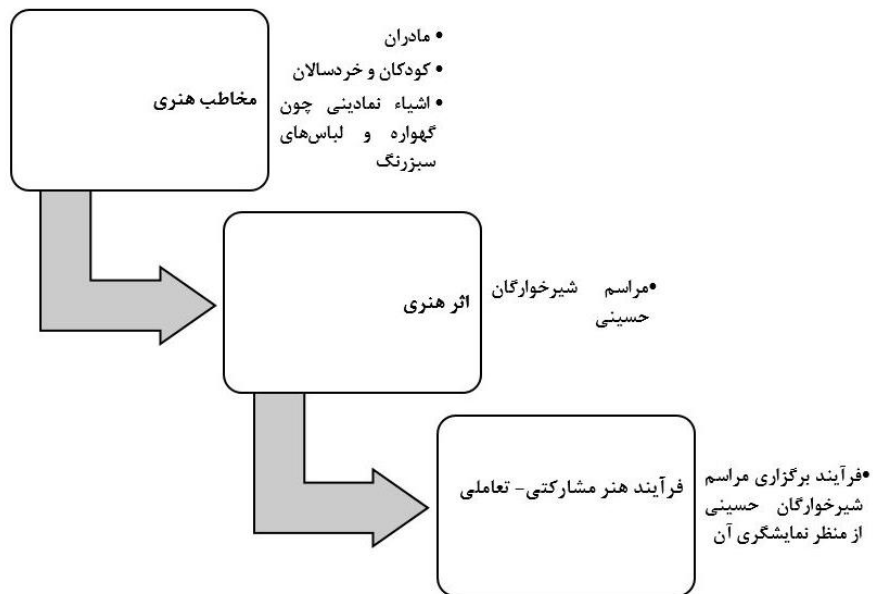
نمودار (۳)، تشریح فرآیند هنری در هنر مشارکتی - تعاملی مراسم تزئین و رقص حجله حضرت قاسم (ع) منبع: (نگارندگان)

نتیجه‌گیری

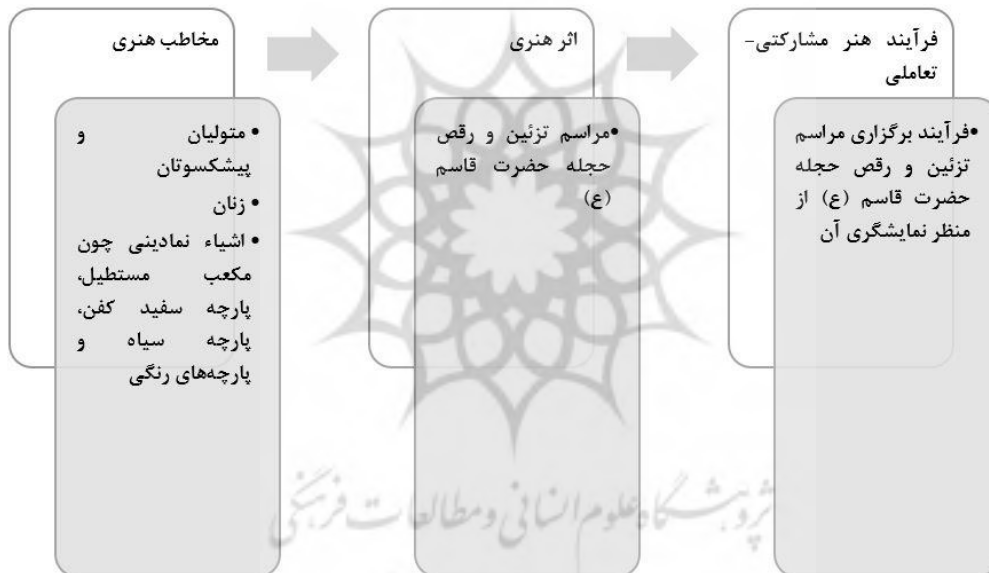
در پژوهش حاضر دو سؤال مطرح شده است که پرسش اول عبارت است از: مؤلفه‌های هنر مشارکتی - تعاملی شامل چه مواردی است؟

در پاسخ باید گفت هنرهای تعاملی به گونه‌ای از هنر گفته می‌شود که مخاطبان به شیوه‌های مختلف در آن شرکت کرده و از مشارکت و تعامل آن‌ها اثر هنری تولید می‌شود و مشارکت بخشی از ماهیت هنرهای تعاملی است و این فرآیند تا حدود زیادی به عملکردهای مخاطب بستگی دارد. مؤلفه و مشخصه اصلی هنر مشارکتی - تعاملی این است که مخاطب هنری نقش اصلی و مؤلف را در شکل‌گیری اثر هنری ایفاء می‌کند و مخاطب و مؤلف یا هنرمند در این نوع هنر هر دو یکسان هستند.

در ساختار و فرآیند برگزاری مراسم شیرخوارگان حسینی و حجله‌گردانی نمادین حجله حضرت قاسم (ع)، چه مواردی مؤلفه‌های هنر مشارکتی - تعاملی را تشکیل می‌دهند؟ در نمودار (۴) و (۵) به این پرسش پاسخ داده شده است:

نمودار (۴)، تشریح فرآیند هنری در هنر مشارکتی- تعاملی مراسم شیرخوارگان حسینی منبع: (نگارندگان)

نمودار (۵)، تشریح فرآیند هنری در هنر مشارکتی- تعاملی مراسم تزئین و رقص حجله حضرت قاسم (ع) منبع: (نگارندگان)

پی‌نوشت‌ها

1- Participation/Interactive-based Arts	5- Telerobatic Art
2- Cybernetic Art	6- Telematic Art
3- Relational	7- Networked Art
4- Telepresence Art	

منابع

۱. ابن اثیر، (۱۳۵۴)، تاریخ کامل، ترجمه: حسن روحانی، جلد ۵، تهران: اساطیر.
۲. براون، ادوارد، (۱۳۶۳)، تاریخ ادبیات ایران از صفویه تا عصر حاضر، ترجمه: بهرام مقصدادی، تهران: مروارید.
۳. پرغو، محمدعلی، غلامزاده، صدیقه، (۱۳۹۴)، عزاداری محرم در عهد صفوی؛ یک بررسی آسیب‌شناختی، تاریخ اسلام، سال ۱۶، شماره ۳، ۶۹-۳۵.
۴. جهانگیری، سارا، امامی‌فر، سید نظام‌الدین، (۱۳۹۶)، تأثیر هنر محیطی بر مخاطب با تأکید بر شیوه تعاملی، اولین همایش بین‌المللی میانی هنرهای تجسمی ایرلن با رویکرد محیط زیست.
۵. قادری، عرفان، مرائی، محسن، (۱۳۹۳)، پژوهشی در تعریف و تحدید انواع هنرهای مشارکتی- تعاملی، جهانی رسانه، دوره ۹، شماره ۱، ۱۱۲-۸۸.
۶. قوامی، فاطمه‌راهیل، (۱۳۹۶) هنرهای تعاملی و آموزش دانشگاهی، بررسی برنامه درسی رشته هنرهای تعاملی مدرسه هنر منچستر براساس رویکرد شناختی، پژوهش و نگارش کتب دانشگاهی، شماره ۴۰، ۱۲۲-۹۴.
۷. منتظرالقائم، اصغر، کشاورز، زهراسادات، (۱۳۹۶)، بررسی تغییرات اجتماعی مراسم و مناسک عزاداری عاشورا در ایران، شیعه‌شناسی، سال ۱۵، شماره ۵۸، ۷۲-۳۷.
۸. همایونی، صادق، (۱۳۶۸)، تعزیه در ایران، شیراز: نوید.
9. Lopes, D. M. (2010). A Philosophy of Computer Art. Routledge. London and New York.
10. Paul, C, (3002). Digital art, USA: New York, Thames and Hudson Inc.
11. <http://sook.ir/fa/news/194939/> (access date: 2020/12/17).
12. <https://www.chamedanmag.com/news/1716> (access date: 2020/12/17).
13. <https://www.irna.ir/news/83465162/> (access date: 2020/12/17).
14. <https://fa.wikishia.net/view/> (access date: 2020/12/18).

Analysis of Muharram Infants of Iran In terms of Participation/Interactive-based Arts (Case Study: the Mourning of Hosseini Infants and Decorating Hazrat Qasim's (AS) Cell

Ali Shahbazi¹, Sahar Zekavat²

Abstract

Participation/Interactive-based art has an important place among all types of art today and its roots seem to go back a long way. Ritual arts as a traditional art is also a type of the Participation/Interactive-based arts. Also, the Iran Muharram Infants is one of the most important religious rituals of the people, which is held in different qualities and in the form of various ceremonies throughout Iran. The mourning of Hosseini infants and decorating Hazrat Qasim's (AS) cell is one of the most important rituals. The purpose is to identify the mourning of Hosseini infants and decorating Hazrat Qasim's (AS) cell among the ceremonies of Muharram as a Participation/Interactive-based art and to identify the specification of Participation/Interactive-based art in the process of holding these ceremonies. Questions include: 1. what are the specification of Participation/Interactive-based art? 1- What constitute the specification of Participation/Interactive-based art in the structure and process of holding the mourning of Hosseini infants and decorating Hazrat Qasim's (AS) cell? Therefore library and documents information have been studied with a descriptive-analytical approach. In the study of mourning of Hosseini infants and decorating Hazrat Qasim's (AS) cell, the city of Tehran, Bandar Abbas and Bushehr has been targeted. The results show that in both mourning of Hosseini infants and decorating Hazrat Qasim's (AS) cell, the audience and the participants of the ceremony are considered as the authors of the work of art and how the process of holding it is directly related to the performance of the audience and participants.

Keywords: Participation/Interactive-based Arts, Muharram in Iran, Hosseini Infants Mourning, Hazrat Qasim's (AS) Cell.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

سال ششم، شماره ۲ (پیاپی: ۳۴)، تیر ۱۴۰۰

پژوهش‌های هنر و علوم انسانی
ISSN: 2538-6298

1- Masters of Islamic Art; Field of study: Calligraphy and Paintings, Faculty of Art, Shahed University, Tehran, Iran. Email: Shahbbazee@gmail.com

2- PhD student of Comparative and analytical history of Islamic art, Faculty of Art, Shahed University, Tehran, Iran. Email: Sahar.zekavat@shahed.ac.ir